

АНТОНЮК Т. Д. *Международное сотрудничество национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова как фактор субъектности украинской высшей школы в мировом образовательном пространстве.*

Международное сотрудничество Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова с зарубежными университетами является важной составляющей жизнедеятельности ведущего педагогического отечественного выша и важной в плане вхождения украинской системы высшего образования в мировое образовательное пространство.

Ключевые слова: международное сотрудничество, высшее образование, зарубежные университеты, программы сотрудничества, интеграция в европейское и мировое образовательное пространство, конкурентоспособность.

ANTONUK T. D. *International cooperation of national pedagogical Dragomanov university named as a factor of subjectivity of Ukrainian higher school in world educational space.*

International cooperation of the National pedagogical Dragomanov university with foreign universities is the important constituent of activity of lead national pedagogical university and important in the plan of including of the Ukrainian system of higher education in world educational space.

Keywords: international cooperation, higher education, foreign universities, programs of collaboration, integration in European and world educational space, competitiveness.

Дмишук О. С.
ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди”

ПРИЧИНИ ТА ХАРАКТЕР ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ СТАНОВЛЕННЯ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ: ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті проаналізовано основні причини та характер початкового етапу становлення та подальшого розвитку Київської Духовної Академії.

Ключові слова: академія, богослов'я, духівництво, освіта, реформа, церква.

Формування суспільних інституцій української держави на початковому етапі існування невід'ємно пов'язано не лише з генезою політико-економічної сфери, але й з реформуванням культурно-освітніх традицій. Одним же із визначальних векторів державотворчої практики в сучасних умовах є побудова вищої національної школи з урахуванням багатовікової історії становлення, розвитку та соціо-культурних впливів. А тому дослідження духовної освіти на прикладі Київської Духовної Академії, що стала першоджерелом для подальшого розвитку вищої світської школи на поч. ХІХ ст., є надзвичайно актуальним у світлі останніх наукових розвідок.

Окремі аспекти означеної тематики знайшли своє відображення в працях сучасників, а саме першої половини ХІХ – поч. ХХ ст., в наукових дослідженнях В. Аскоченського [2], С. Голубєва [4], Ф. Тітова [9], І. Чистовича [15] та інших.

На сучасному етапі розвитку історичної науки спостерігається активізація досліджень проблеми формування та розвитку національної школи. Серед широкого загалу праць варто відзначити наукові доробки І. Власовського [3], А. Жуковського [5], І. Преловської [6], Д. Степовика [8] та інших.

Метою наукового дослідження є аналіз основних причин та характеру початкового етапу становлення Київської Духовної Академії та її впливів на загальний розвиток формування духовної освіти на Україні початку ХІХ – першій половині ХХ століття.

Наказом від 26 серпня 1819 р. було відкрито Київську Духовну Академію (КДА), яка стала продовжувачем освітніх традицій Києво-Могилянської Академії. Проте цій події передував довгий період реформування національної школи загальною і Київської Академії зокрема. Так, початок реформування Київської Академії припадає в часі на кінець ХVІІІ – початок ХІХ ст. Остання третина ХVІІІ ст. ознаменувалася посиленням політики уряду в напрямку знищення прав як українського суспільного так і церковного життя. В цей період запроваджуються в Україні інструкція по управлінню всіма закладами та губерніями Російської імперії, яка прийшла на зміну попереднього способу управління на основі Магдебурзького права та литовського статуту.

21 квітня 1785 р. було запроваджено дворянську грамоту, за якою в Україні почав діяти інститут дворянства і закріпачено селянство. З 1783 р. українські козацькі полки стали регулярними, а полкова козацька старшина зрівняна з відповідними офіцерськими чинами російської армії [2, с. 48].

Тоді ж відбулися суттєві зміни у сфері економічного забезпечення. До 1786 р. Академія утримувалася за рахунок прибутків Києво-Братського монастиря, а також відсотків від довічних грошових пожертв з боку благодійників. У 1786 р. всі маєтності було відібрано до державної казни, а Богоявленський Братський монастир був перетворений у шпиталь. Натомість, для Київської Академії було надане державне утримання в розмірі від 8400 до 9000 крб. на рік [3, с. 629].

Перехід на університетську систему супроводжувався змінами у професорсько-викладацькому складі. Професором богослов'я було залишено префекта Академії ієромонаха Іоана Островського, серед викладачів згадано ієромонахів Амвросія Буржинського, Івана Якимовича, Іриней Фальковського, Анатолія Ставицького [7, с. 328]. З ініціативи Самуїла Миславського було відкрито клас “російської поезії та елоквенції”, причому для його влаштування за російським зразком спеціально було викликано у 1784 р. студента богослов'я з Троїце-Сергіївської Лаври Дмитрія Сигиревича.

Починаючи з середини ХVІІІ ст. для Академії досить відчутною була проблема кадрів, а зокрема стосовно професорського складу. Як правило,

професори Академії набиралися з ченців, в той час як кількість вчених ченців в Києві невпинно зменшувалася. Вчителів для Академії зазвичай обирали ректор і префект, часто в цьому брав участь кафедральний намісник. Цей процес обрання відбувався в серпні, напередодні нового навчального року. Часто новообрані кандидати всіляко уникали цієї роботи і в тому їх підтримували місцеві владики. Через це справа пошуку нових кандидатів затягувалася. Іноді призначення на професорські посади відбувалося без викладацької підготовки. Але, незважаючи на це, зі стін Академії вийшло багато прекрасних богословів і визнаних фахівців.

Реформи духовної освіти проводились упродовж 1804–1808 рр. Академічну реформу було розпочато 31 жовтня 1798 р., але з самого початку вона мала половинчастий характер. Після Павла I (1796–1801) на престол зійшов Олександр I (1801–1825). Початок його царювання супроводжувався реформуванням духовної освіти.

Наприкінці XVIII – початку XIX ст. починається реформування духовних шкіл на території імперії, а отже і в Україні. Внаслідок цілої низки реформ Київська Академія поступово втрачає свої особливості й поступово перетворюється на одну з чотирьох російських Духовних Академій. Це відчутно вдарило по стародавніх традиціях існування українського шкільництва, започаткованого в добу Петра Могили.

На період реформ духовної освіти в Україні залишалась ціла плеяда представників старої Академії, які були носіями навчального та наукового досвіду попередніх часів і самого духу шкільництва післямогилянської доби. Разом з реформуванням Київської Академії починається процес відтягування з неї кращих викладацьких та професорських сил до новостворених навчальних закладів як світських так і духовних, єпархіальних духовних семінарій, посольств, монастирів тощо. Змінюється і кадрова політика стосовно професорсько-викладацького складу Академії, діяльності Києво-Братського училищного монастиря, розподілу вихованців по різних духовних і світських посадах.

Ініціатива реформування системи духовної освіти виходила відразу з декількох напрямків.

Кожен проект мав на меті створення єдиної системи духовних академій в Російській імперії, і це безпосередньо торкалося питання існування Київської Академії, оскільки вона остаточно мала перетворитися на звичайний імперський духовний навчальний заклад. Задля цього українцям було поступово створено штучні перешкоди для вступу в Київську Академію і, відповідно, набагато простіше вступити до новостворених Московської, Санкт-Петербурзької і Казанської Духовних Академій.

На початку XIX ст. попередні спроби реформування Київської Академії за зразком високих світських шкіл змінюються поворотом у напрямку створення спеціальних освітніх духовних закладів зі своїми навчальними

програмами і богословськими курсами. В цілому відбулася ціла низка урядових реформ в галузі духовної освіти у 1803, 1808 та 1814–1819 роках.

Проект реформування Київської Академії безпосередньо розроблявся митрополитом Серапіоном Александровським, вихованцем московської духовної школи, а інформаційні доповіді подавав ректор Академії. Упродовж 1804–1805 рр. було підготовлено докладний опис предметів, які мають викладатися в Академії, а також пропозиції посилення викладання латинської мови, влаштування друкарні.

Подібно до світської шкільної структури, яку було запроваджено упродовж 1803–1804 рр., нова структура духовних шкіл включала: Академію – вищу школу; семінарію – середню духовну школу, яка мала бути організована у кожній єпархії; училище – навчальний заклад на рівні повіту, який створювався при благочиннях і давав елементарну освіту.

Академія, семінарії, училища ставали адміністративно-навчальними центрами округів для навчальних закладів нижчого рівня і для них запроваджувалися єдині статuti. Навчальні курси ускладнювалися з наближенням до вищого академічного рівня. Студенти Академії могли бути удостоєні після закінчення ступенів кандидата, магістра, а при піднесенні до священства - особливих окладів. Далі в проекті йшлося про правову та фінансову сторони реформи, зокрема йшлося про те, щоб підняти рівень оплати праці професорів та викладачів до такого рівня, щоб викладачі не шукали собі інших способів заробітку, або й зовсім не кидали викладацьку роботу.

Початок XIX ст. став для Київської Академії добою занепаду. Як і раніше, освіта, отримувана учнями поєднувала в собі початкову, середню і вищу, але цей стан вже не відповідав вимогам нового часу та погано узгоджувався з планами щодо уніфікації духовної освіти в межах імперії. Більшість учнів на цей час вже складали діти священнослужителів, що було зумовлено попередніми указами Синоду та Київської Духовної Консисторії, за якими священники мусіли віддавати дітей у навчання під загрозою штрафу і позбавлення парафії.

Найбільший вплив на діяльність Київської Академії перед початком реформаційних заходів поч. XIX ст. справляли звичайно її ректори і професори богослів'я Никодим Панкратьєв, Касіян Лехницький, Тарасій Вербицький. Під час реформи академічної освіти у першому десятилітті XIX ст/ відбулися й певні переміщення у складі академічного керівництва.

Упродовж 1816–1817 рр. повним ходом йшов процес розвалювання діяльності старої Академії з метою створення вищого духовного навчального закладу, який би ніяк не нагадував попередній устрій, і не затримав в собі навіть частки попередніх українських духовних традицій академічної освіти. Київський митрополит Серапіон Александровський докладно обговорював питання розміщення духовних навчальних закладів

нового зразка в стінах старої Академії.

При реформуванні духовно-навчальних закладів Київської Академії її вирішено було зробити центром Київського духовного округу. Загалом всю Російську імперію було поділено на 4 округи. До Київського округу увійшли єпархії: Київська, Чернігівська, Подільська, Полтавська, Катеринославська, Харківська, Херсонська, Таврійська, Донська, Воронежська, Курська, Орловська, Мінська, Варшавська, Кишинівська, Грузинська, Імеретинська. Вихованці духовних семінарій усіх зазначених єпархій повинні були продовжувати навчання в Київській Духовній Академії, яка стала спеціальним вищим навчально-науковим та адміністративним закладом, призначеним для дітей духівництва.

Ніде не говорилося про те, що це становий навчальний заклад, але до Київської Духовної Академії приймали тільки з семінарій, де вчилися діти майже виключно з родин духівництва. Головними проблемами нових академічних центрів був брак кваліфікованих викладачів та відсутність нових методик викладання, тобто перехід від примусового вивчення напам'ять певного обсягу матеріалу до виконання творчих робіт, самостійних творів і взагалі письмових праць. Оскільки для одночасного відкриття всіх 4-х академій бракувало кадрів (Казанська Духовна Академія відкрилась у 1842 р.), то було прийняте рішення про почергове викладання, задля чого по завершенні повного курсу навчання вихованці одних академій направлялися до інших.

Наслідком цього стало те, що практично весь попередній викладацько-професорський склад Київської Академії було відкинуто як такий, що не відповідає новим умовам. У 1816 р. ректором Академії був архимандрит Іоасаф Мохов, префектом – архім. Мелетій Носков; серед учителів згадані ключар Києво-Софійського собору священник Стефан Сем'яновський, бібліотекар ієромонах Кандид, економ Київської Академії протоієрей Петро Максимович, вчитель історії і географії, надвірний радник Максим Берлінський.

Після звільнення викладачів Комісія духовних училищ і митрополит Серапіон з попереднього складу Академії залишили тільки ієромонаха Кирила Куницького для викладання грецької мови. Натомість, було викликано викладачів і вихованців Санкт-Петербурзької Духовної Академії. Відкриття КДА відбулося 28 вересня 1819 р. У нововідкриту Київську Духовну Академію було прийнято на навчання 49 студентів: 26 з українських єпархій і 23 з російських. Ректором став архимандрит Мойсей Антипов. Практично всі ключові посади теж зайняли нові особи, здебільшого випускники Санкт-Петербурзької Духовної Академії [1, с. 869].

За період з 1814 по 1840 рр. курс навчання тривав 4 роки і складався з нижчого і вищого відділень. Нижче включало в себе викладання наступних предметів: філософії (логіка, психологія, метафізика, моральна філософія та

історія філософії), загальної словесності, цивільної історії і математики. Вище відділення включало богослів'я (догматичне, моральне, викривальне, співбесідне, герменевтику і канонічне право), церковну історію і старожитності зі священною хронологією та географією, церковну словесність. Студенти опановували: Святе Письмо, мови (грецьку, єврейську, німецьку, французьку), факультативно вивчали історичні та фізико-математичні науки. Загалом нараховувалося 19 загальноосвітніх та 2 фахових дисципліни. З 1841 р. додано патристику (патрологію), а з 1867 р. – педагогіку.

Важливим був і той факт, що серед навчальних дисциплін не лише богословські а й світські науки. В різні періоди надавали перевагу тим, або іншим, старалися знайти між ними гармонію і синтез. За статутом 1869 р. духовні академії становили певну паралель з університетами і відповідно до факультетів тоді було створено 3 відділи: 1) богословський, 2) церковно-історичний, 3) церковно-практичний.

Але, згідно останнім академічним статутам 1884 та 1910 рр., світські дисципліни було обмежено, деякі з них взагалі виключено, а ті, що залишилися, треба було розглядати з погляду богословсько-біблійного, а історію Росії – з точки зору провіденціалізму, тобто, що долею “Великої Росії керує промисел Божий”. Згодом в Київській Духовній Академії склалася солідна богословська, філософська та історична школи на чолі з відомими церковними вченими [5, с. 483].

В другій половині XIX і на початку XX ст. богословські студії в КДА зазнали всебічного опрацювання і поглиблення. Так, з початку своєї діяльності кафедра загальної церковної і світської історії належала до другорядної категорії. Вивчення світської історії взагалі було не обов'язковим. Деяке оживлення у справі вивчення історії вніс митрополит Євгеній Болховітінов. З 1841 в КДА було заведено окрему кафедру російської церковної і світської історії, яку почав викладати Макарій Булгаков, пізніше митрополит Московський, автор ряду відомих творів “История Киевской Академии”, “Догматическое богословие”, “История Русской Церкви”. Його справу продовжив проф. І. Малишевський (1828–1897). З 1860-х рр. світську історію викладав П. Терновський, автор праць про Стефана Яворського, Феофана Прокоповича, українського проповідництва XVI–XVII ст. Російську цивільну історію викладав Володимир Завітневич (1853–1927), автор аналізу “Палінодії” Захарія Копистенського.

Три видатні постаті серед професорського складу КДА заслуговують на особливу увагу, оскільки йдеться про створення історії Київської Академії. Йдеться про Миколу Петрова (1840–1921), Степана Голубєва (1849–1920) і Федора Титова (1864–1922). Своїми дослідженнями, зібраними матеріалами і документами вони дали основу для наукових студій в галузі церковної

історії і культури, особливо XVIII–XIX ст. Слід зазначити, що зібраний і опрацьований цими істориками фактичний матеріал по церковним старожитностям України різних історичних періодів на сьогодні є безцінним джерелом для досліджень.

У нижчому відділі КДА основною дисципліною була філософія і з часом утворилася філософська школа. Засновником філософської школи КДА був протоієрей Іван Скворцов, який викладав філософію 30 років (1819–1849). Учень Скворцова був Памфил Юркевич (1827–1874), визначний український філософ. Київські митрополити XIX ст. не обходили своєю увагою Київську Духовну Академію. Митрополит Євгеній Болховітінов після прибуття до Києва зробив першу ревізію, письмові записи якої разом із своїми зауваженнями надіслав до Синоду. У 1823 р. з нагоди першого випуску, з ініціативи владики, було відкрито Академічну конференцію, яка мала здійснювати нагляд за усіма духовно-навчальними закладами. У 1837 р. при КДА було засновано журнал “Воскресное чтение”, який до початку 60-х рр. XIX ст. був практично єдиним друкованим органом Київської єпархії. За митрополита Ісидора Нікольського було засновано журнал “Труды КДА”. Офіційний дозвіл на випуск перших номерів було дано Синодом 9 листопада 1859 р. [8, с. 264].

Наприкінці 60-тих рр. XIX ст. в Російській Церкві провадиться ряд реформ духовно-навчальних закладів. Київський митрополит Арсеній Москвін був призначений головою Комітету духовних училищ. Свої погляди на напрямки реформ він висловив у “Замечаниях на проект Духовних Академий”, де запропонував змінити назви посадових осіб КДА: ректор-правитель, інспектор-наглядач, професор-наставник, доктор богослів'я – першоступеневий вчений. Ректор та професори Академії повинні бути докторами богослів'я, проте надавати цей ступінь слід лише особам в духовному сані. У своєму проекті він також пропонував обмежити викладання латинської і єврейської мов, а також світських предметів.

Для підвищення реального впливу на навчальний процес вищої духовної школи планувалося узаконити постійну присутність і участь єпархіального архиєрея в Академічній раді. Можливо саме тому, формально посиляючись на малочисельність студентів і специфіку Духовних Академій, митрополит Арсеній категорично виступає проти утворення факультетів та відділень при них.

Однак, незважаючи на пропозиції митрополита, реформу Духовних Академій було здійснено у 1869 р., хоч у 1884 р. деякі положення статуту було замінено. Останній, до революції 1917 р., статут Київської Духовної Академії розпочали готувати іще в 1906 р. З цією метою було створено спеціальну синодальну комісію, яка займалась підготовкою цього проекту [10].

Після початку Першої Світової війни (1914–1918), коли військові дії

почалися розгортатися на території України, постало питання про евакуацію КДА, чи її частини, до Казанської Духовної Академії [11]. В результаті довгих дискусій, Василій Богдашевський, ректор КДА, 2 листопада 1915 р. повідомив, що телеграмою від штабу головнокомандуючого арміями Південно-Західного фронту було відмінено рішення про евакуацію і дозволено відкрити заняття в академії [13, с. 12], щоправда за скороченим навчальним планом.

В зв'язку з очікуваним переїздом, обставинами військового часу, несподіваним дозволом знову розпочати заняття відбулися значні зміни в житті КДА. Студентський академічний гуртожиток було передано Київській 4-й школі прапорщиків. За пропозицією ректора КДА, заняття у 1915–1916 навчальному році було розпочато аж 1 грудня 1915 р.; студентам було надано право проживати не в гуртожитку, а на приватних квартирах; в зв'язку із скороченням навчального року студенти 1-3 курсів повинні були подати тільки 1 проповідь та 1 семестровий твір, а студенти 4 курсу – курсовий твір і проповідь. До того ж перевідні та випускні іспити за 1915–1916 навчальний рік було вирішено перевести до Великодня, який припадав на 10 квітня 1916 р., а також було дозволено для курсових робіт подати відгуки від одного, а не від двох рецензентів [14, с. 12].

Особливу увагу привертає список студентів I курсу КДА за цей навчальний рік. Серед студентів вказані особи, діяльність яких в подальші роки буде мати величезний вплив на життя Православної Церкви як в Україні, так і в Росії і за кордоном. Це Абашидзе Давид, Вишневецький Антоній, Липківський Сергій, Лотоцький Олександр, Скабаланович Михайло, Халєбі Олександр та інші – всього 40 осіб.

Кінець розвитку духовної освіти в Україні поклали революційні події і громадянська війна. Якщо упродовж перебування українських урядів при владі – Центральної Ради, Гетьмана Павла Скоропадського та Директорії УНР Київська Академія можливо і не мала тих засобів для існування, які були до 1917 р., але життя в ній не завмирало, навпаки – велися дискусії про реформування духовної освіти в Україні. Криза настала у 1920 р., коли радянська влада остаточно закріпилася в Україні і наказом більшовицького уряду КДА було закрито. Щоправда, є повідомлення про продовження навчання до 1923 р. приватне, але академічна система була приречена на вимирання, а ті з професорів і викладачів, які не встигли емігрувати, майже всі були репресовані [6, с. 106].

Таким чином, підводячи підсумок вище викладеного матеріалу, можна висловити думку про те, що Київська Духовна Академія, не дивлячись на її пряме призначення, вищого духовного навчального закладу, тим не менше стала осередком формування в подальшому гідних традицій світської культури та освіти.

Використана література:

1. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. Отд. III (1796–1869 гг.). – Т. 4 (1813–1819 гг.). – С предисл., введением и прим. проф. прот. Ф. И. Титова. – К. : Тип. И. И. Чоколова, Большая Житомирская ул., д. № 20, 1913. – 1000 с.
2. *Аскоченский В.* Киев с древнейшим его училищем Академиею / В. Аскоченский. – К. : Университетская тип., 1856. – 126 с.
3. *Власовський І.* Нарис історії Української Православної Церкви : в 4 т. / Іван Власовський. – Нью-Йорк, Бавнд Друк : Друкарня УПЦ в США, 1977. – Т. III. – 629 с.
4. *Голубев С.* История Киевской Духовной Академии / С. Голубев. – К., 1907. – 238 с.
5. *Жуковський А.* Вклад Київської Духовної академії та її “Трудів” на культурному і богословському відтинках / А. Жуковский // Хроніка 2000. – К., 2000. – Вип. 37-38. – С. 482-500.
6. *Преловська І.* Організація навчальних закладів УАПЦ в Києві у 1920-х роках (на матеріалах фонду № 3984 ЦДАВО України) / І. Преловська // Український археографічний щорічник. – Вип. 7. – Київ-Нью-Йорк : Вид. М. П. Коць, 2002. – С. 105-123.
7. *Смолич І.* История Русской Церкви. 1700–1917 / Иван Смолич. – М., 1996. – 420 с.
8. *Степовик Д.* Церква в кайданах. (Боротьба українських християн за свою самобутність у XIX столітті) / Дмитро Степовик. – К. : Наукова думка, 1996. – 458 с.
9. *Титов Ф.* Преобразование духовных академий в России XIX ст. / Фёдор Титов. – К., 1906. – 134 с.
10. Центральний державний історичний архів України, Київ (ЦДІА України). – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3232: Дело о назначении проф. Богдашевского Д. и Попова К. членами Синодальной комиссии по выработке нового устава Академии, 21 декабря 1909 г.
11. ЦДІА України. – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3780: Дело об эвакуации Академии в Казань по случаю войны. 18 сентября – 9 ноября 1915 г.
12. ЦДІА України. – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3780: Дело об эвакуации Академии в Казань по случаю войны. 18 сентября – 9 ноября 1915 г.
13. ЦДІА України. – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3780. – Арк. 12-12 зв.
14. ЦДІА України. – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3780. – Арк. 12-12 зв.
15. *Чистович І.* Руководящие деятели духовного просвещения в России в XIX столетии / Иван Чистович. – СПб., 1894. – 264 с.
16. *Шип Н.* Освітня і наукова діяльність Київської Духовної Академії (XIX – поч. XX ст.) / Н. Шип // Всеукраїнська Міжнародна Християнська асамблея “Заповідь нову даю вам: любіть один одного” : наук.-практична конференція, Київ, 17-18 лютого 1998 р. Доповіді, повідомлення. – К., 1998. – С. 12-14.

Дмишук А. С. Причины и характер начального этапа становления Киевской Духовной Академии: исторический анализ.

В статье анализируются причины и характер начальной стадии создания и последующего развития Киевской Духовной Академии.

Ключевые слова: академия, богословье, духовенство, образование, реформа, церковь.

DMYSHUK O. S. The cause and nature of the initial phase of the Kiev spiritual Academy: a historical analysis.

The article analyses the causes and nature of the initial stage of the establishment and subsequent development of the Kiev spiritual Academy.

Keywords: academy, bogoslove, clergy, education, reform, church.